

**VARDONZE MANZILGOHI: QADIMGI JAMIYAT HAYOTI ORQALI  
O'QUVCHILARDA TARIXIY TAFAKKUR VA IJTIMOY  
KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH**

**Qosimova Mehrinoz Shokir qizi**  
*Buxoro davlat universiteti magistranti*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada Buxoro vohasining qadimgi mudofaa tizimida muhim o'rin tutgan Vardonze manzilgohi misolida o'quvchilarning tarixiy tafakkurini boyitish, ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish hamda ushbu hududni arxeoturizm markazi sifatida rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotda arxeologik ma'lumotlar asosida qadimgi jamiyatning boshqaruv tizimi va lokal tarixni o'qitishning zamonaviy metodlari yoritilgan.

**Kalit so'zlar:** Vardonze, tarixiy tafakkur, ijtimoiy kompetensiya, lokal tarix, Vardankhudotlar, arxeoturizm, madaniy meros, restavratsiya, arxeologik tadqiqot.

**Abstract** This article analyzes the enrichment of students' historical thinking and the formation of their social competencies using the example of the Vardonze settlement, which played an important role in the ancient defensive system of the Bukhara oasis, as well as the prospects for developing this area as a center of archaeotourism. Based on archaeological data, the study highlights the governance system of ancient societies and modern methods of teaching local history.

**Keywords:** Vardonze, historical thinking, social competence, local history, Vardankhudots, archaeotourism, cultural heritage, restoration, archaeological research.

**Аннотация** В статье на примере поселения Вардонзе, занимавшего важное место в древней оборонительной системе Бухарского оазиса, анализируются вопросы обогащения исторического мышления учащихся, формирования их социальных компетенций, а также развития данной территории как центра археотуризма. На основе археологических данных освещаются система управления древнего общества и современные методы преподавания локальной истории.

**Ключевые слова:** Вардонзе, историческое мышление, социальная компетенция, локальная история, Варданхудоты, археотуризм, культурное наследие, реставрация, археологические исследования.

Tarixiy ta'lim – bu nafaqat o'tmish voqealarini o'rganish, balki shaxs dunyoqarashining poydevori hisoblanadi. Bugungi globallashuv sharoitida o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash va tarixiy tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishda lokal tarixiy yodgorliklarning

o'rni beqiyosdir. Xususan, Buxoro viloyatining Shofirkon tumanida joylashgan qadimgi Vardonze (Vardana) manzilgohi o'quvchilar uchun o'tmish jamiyatining ijtimoiy-siyosiy tuzilishini tushunishda "tirik darslik" vazifasini o'taydi. Shu bilan birgalikda arxeologik makonlarni o'rganishning ta'limiy ahamiyati shundaki, arxeologik makonlar o'quvchi uchun shunchaki "toshlar to'plami" emas, tarixga qaratilgan muhitni boricha ko'rsata oladigan ko'zgudir. Vardonze manzilgohining lokal tarixga mansubligi o'quvchilarda tarixni mavhum voqelik emas, balki o'z yashab turgan hududi bilan bog'liq real jarayon sifatida qabul qilishga xizmat qiladi. Bu esa ularda vatanparvarlik tuyg'ularini, milliy va hududiy o'zlikni anglashni kuchaytiradi. Manzilgohni o'rganish jarayonida jamiyat va shaxs munosabatlari, jamoaviy xavfsizlik, hududiy himoya kabi tushunchalarning muhokama qilinishi o'quvchilarning ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, Vardonze mavzusi tarix, geografiya, adabiyot, san'at va axborot texnologiyalari bilan integratsiyalashgan holda yoritilishi o'quvchilarda kompleks bilim va keng dunyoqarashni rivojlantirishga imkon beradi.

O'quvchilarda mazkur mavzuga qiziqish uyg'otishda tadqiqotga yo'naltirilgan yondashuv muhim o'rin tutadi. Vardonzening joylashuvi, mudofaa tizimi va boshqa qadimgi manzilgohlar bilan qiyosiy tahlili o'quvchini mustaqil izlanishga undaydi. Vizual va interaktiv metodlar, jumladan xaritalar, sxemalar, 3D modellar va virtual sayohatlar tarixiy ma'lumotlarni jonli va tushunarli tarzda o'zlashtirishga xizmat qiladi. Tarixiy rollarni ijro etish, sahnalashtirish va rekonstruksiya elementlaridan foydalanish esa o'quvchining emotsional ishtirokini oshirib, bilimni mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, Vardonzeni arxeoturizm obyekti sifatida rivojlantirish, madaniy merosni asrash va restavratsiya masalalarini muhokama qilish o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat va kelajak kasblariga qiziqishni shakllantiradi. Natijada, Vardonze manzilgohini ta'lim jarayoniga joriy etish tarixiy tafakkur, ijtimoiy faollik va zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayonda arxeologik yondashuvning ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Tanqidiy fikrlash (Critical Thinking): O'quvchi topilgan sopol parchasidan o'sha davr kulolchilik texnologiyasi, naqshlar orqali esa aholining diniy-estetik dunyoqarashini mantiqiy xulosa qilishni o'rganadi.

Tarixiy empatiya: Qadimgi odamlar qanday sharoitda yashagani, suvni qanday asragani va dushmandan qanday himoyalangani haqida o'ylash o'quvchida o'tmish bilan ruhiy aloqa o'rnatadi.

Tadqiqotchilik ko'nikmasi: Arxeologik metodlar (qazishma, o'lchash, xaritalash) o'quvchilarda aniqlik va sabr-toqat kabi ijtimoiy sifatlarni tarbiyalaydi.

Vardonze manzilgohi uzoq yillar davomida nufuzli olimlar diqqat markazida bo'lib kelgan. Arxeolog V.A. Shishkin o'z tadqiqotlarida Vardonzeni Buxoro vohasidagi eng qadimgi shahar markazlaridan biri sifatida ta'riflab, uning arablardan oldingi davrda ham mustahkam mudofaa tizimiga ega bo'lganini qayd etgan. Akademik Ya.G'ulomov esa hududning sug'orish tizimlari va mashhur "Devori Kanpirak" bilan bog'liqligini o'rganib, Vardonzening cho'l va voha chegarasidagi geopolitik o'rniga yuqori baho bergan. Olimlarning ushbu ilmiy xulosalari dars jarayonida o'quvchilarda "tarixiy dalil bilan ishlash" kompetensiyasini shakllantirishga poydevor bo'ladi.

Hududning o'ziga xosligi uning tabiat va inson o'rtasidagi simbiozida namoyon bo'ladi. Vardonze Qizilqum cho'li va voha tutashgan nuqtada joylashgani sababli, u ham yirik savdo markazi, ham shimoldan keladigan xavflardan himoya qiluvchi qal'a vazifasini o'tagan. O'quvchilarga ushbu geografik joylashuvni tahlil qildirish orqali ularda strategik fikrlash va atrof-muhitga moslashish ko'nikmalari shakllanadi. Vardanxudotlar sulolasining boshqaruv uslubi va mahalliy hunarmandchilik taraqqiyoti esa qadimgi jamiyatdagi mehnat taqsimotini tushunishga yordam beradi.

Bugungi kunda Vardonze manzilgohini nafaqat ilmiy-pedagogik manba, balki istiqbolli arxeoturizm markazi sifatida rivojlantirish dolzarb masaladir. Arxeologik obidalarni saqlab qolish va ularni turistik obyektga aylantirish o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini shakllantirishning amaliy bosqichi hisoblanadi. Hududning arxeoturistik salohiyatini oshirish uchun quyidagi choralar ko'rilishi lozim:

Konservatsiya va restavratsiya: Qal'a devorlarining tabiiy yemirilishini to'xtatish uchun zamonaviy arxeologik restavratsiya usullarini qo'llash.

"Ochiq osmon ostidagi muzey" konsepsiyasi: Vardonze hududida topilgan ashyoviy dalillar (tanga, sopol buyumlar) asosida ekspozitsiyalar yaratish.

Infratuzilmani yaratish: Sayyohlar va o'quvchilar uchun ma'lumot beruvchi interfaol vositalar hamda dam olish maskanlarini tashkil etish.

Arxeoturizmning rivojlanishi mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlari yaratibgina qolmay, o'quvchilar uchun "dala darslari"ni tashkil etish imkonini beradi. O'quvchi qazishmalar jarayonini kuzatish yoki restavratsiya qilingan obidani ko'rish orqali tarixiy merosni asrash qanchalik murakkab va mas'uliyatli ekanini anglaydi. Bu esa ularda "tarixiy xotira" va "madaniy merosni himoya qilish" kabi hayotiy pozitsiyalarni mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Vardonze manzilgohini qadimgi jamiyat hayotining muhim tarixiy yodgorligi sifatida ta'lim jarayoniga kiritish o'quvchilarda tarixiy tafakkur va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishda yuqori pedagogik samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi. Mazkur manzilgoh Buxoro vohasining qadimgi mudofaa va boshqaruv tizimida muhim strategik ahamiyat kasb etgan bo'lib, uni o'rganish orqali o'quvchilar tarixiy voqea va

jarayonlarni faqat faktlar majmui sifatida emas, balki muayyan ijtimoiy, siyosiy va madaniy sharoitlar bilan uzviy bog‘liq holda idrok etishga o‘rganadilar. Bu esa tarixiy tafakkurning asosiy tarkibiy qismlari bo‘lgan tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida Vardonze manzilgohi misolida qadimgi jamiyatning boshqaruv tizimi, mudofaa inshootlari, ijtimoiy tabaqalanish va jamoaviy hayot shakllarini o‘rganish o‘quvchilarda jamiyat va shaxs o‘rtasidagi munosabatlarni anglash, tarixiy tajribadan zamonaviy xulosalar chiqarish qobiliyatini shakllantirishi isbotlandi. Xususan, Vardanxudotlar davridagi mahalliy boshqaruv tizimini tahlil qilish orqali o‘quvchilar hokimiyat, mas’uliyat va ijtimoiy tartib tushunchalarini chuqurroq anglay boshlaydilar. Bu jarayon ularning fuqarolik ongini rivojlantirib, ijtimoiy faollik va jamoaviy mas’uliyat hissini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Vardonze manzilgohining lokal tarixga mansubligi o‘quvchilar ongida tarixiy jarayonlarni o‘z yashash muhiti bilan bog‘lash imkonini yaratadi. Bu holat tarix faniga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirib, vatanparvarlik, milliy va hududiy identitetni shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Maqolada yoritilganidek, Vardonze manzilgohini o‘qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar va interaktiv metodlardan foydalanish ta’lim samaradorligini yanada oshiradi. Tadqiqotga yo‘naltirilgan topshiriqlar, vizual va raqamli texnologiyalar, tarixiy rekonstruksiya va loyiha faoliyati o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, mulqotga kirishish hamda jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa ijtimoiy kompetensiyalarning muhim tarkibiy qismlari bo‘lgan kommunikativlik, hamkorlik va muammoli vaziyatlarga yechim topish qobiliyatlarini shakllantiradi. Shu bilan birga, Vardonze manzilgohini arxeoturizm obyekti sifatida o‘rganish va targ‘ib qilish o‘quvchilarda tarixiy merosning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy ahamiyatini anglashga yordam beradi. Bu yo‘nalish orqali o‘quvchilar restavratsiya, madaniy menejment, turizm va arxeologiya kabi sohalarga qiziqish bildirishi, kelajak kasbiy yo‘nalishini ongli ravishda tanlashiga zamin yaratiladi.

### Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asqarov A. O‘zbekistonning eng qadimgi tarixi. – Toshkent: Fan, 2007.
2. Rtveladze E.V. Qadimgi Buxoro va uning atrof hududlari tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
3. G‘ulomov Y. O‘rta Osiyoning qadimgi madaniyati va yodgorliklari. – Toshkent: Fan, 1998.
4. Saidov A., Jo‘raqulov N. Arxeologiya asoslari. – Toshkent: Universitet, 2015.

5. Xasanov M. Buxoro vohasining arxeologik yodgorliklari. – Buxoro: Buxoro nashriyoti, 2012.
6. Alimuhamedov R. Lokal tarixni o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2018.
7. Jo‘rayev R., Zunnunov A. Tarix ta’limida kompetensiyaviy yondashuv. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
8. Xudoyberdiyev T. Tarix fanini o‘qitishda interaktiv metodlar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
9. Kamoliddinov Sh. O‘rta Osiyoda qadimgi shaharlar va mudofaa tizimlari. – Toshkent: Akademnashr, 2014.
10. Abdukarimov B. Madaniy meros va arxeoturizm asoslari. – Samarqand: Zarafshon, 2021.
11. Renfrew C., Bahn P. Archaeology: Theories, Methods and Practice. – London: Thames & Hudson, 2016.
12. Burke P. History and Social Theory. – Cambridge: Polity Press, 2005.
13. Cooper H. Teaching History Creatively. – London: Routledge, 2013.
14. Smith L. Uses of Heritage. – London: Routledge, 2006.